

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

**ЗЛЕПКО Назар Іванович - аспірант, кафедра господарського права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого**

<https://orcid.org/0009-0007-2160-7724>

УДК 94(477)»19/20»:355.02:342.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2024.1.3>

У статті розглядається повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України, яка підкреслює актуальність підготовки до війни в мирний час на законодавчому рівні та в практичній площині. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає зміст, порядок введення та скасування воєнного стану, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб. Враховуючи актуальність теми, стаття детально аналізує історичну ретроспективу впливу воєнного стану на правове поле України, висвітлюючи адаптацію законодавства до нових реалій.

Автор зосереджує увагу на важливості забезпечення балансу між необхідністю гарантування національної безпеки та збереженням основних прав і свобод громадян. Особлива увага приділяється історичному екскурсу аналізу змін, які були внесені до законодавства в умовах воєнного стану, їх впливу на життя суспільства та діяльність державних інституцій. Звернено увагу на методологічні підходи до вивчення правового режиму воєнного стану, зокрема використання порівняльного аналізу з іншими країнами, дозволило виявити як унікальні аспекти українського досвіду, так і загальні тренди в регулюванні воєнних станів. Автор розкриває складнощі, які виникають при застосуванні норм воєнного стану,

особливо з точки зору захисту прав людини, та пропонує можливі шляхи їх подолання через правові реформи та міжнародну співпрацю. У дослідженні визначено ключові етапи розвитку правового режиму воєнного стану в Україні, виявлено основні правові документи, що регулювали цю сферу в різні історичні періоди, та проаналізовано їх вплив на сучасне законодавство.

Стаття акцентує увагу на необхідності подальшого дослідження впливу воєнного стану на економічний розвиток країни, соціальну стабільність та міжнародні відносини, підкреслюючи важливість адаптації українського законодавства до можливих майбутніх викликів. Наголошено на важливості створення ефективної системи правового регулювання, здатної забезпечити як ефективний захист держави в умовах війни, так і повагу до основних прав і свобод громадян.

Ключові слова: правовий режим, правовий режим воєнного стану, екстраординарний період.

Постановка проблеми

Повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України зайвий раз проілюструвала актуальність латинського виразу «*Si vis pacem, para bellum*» (хочеш миру, готуйся до війни) та необхідність у мирний час, як на законодавчому рівні, так і в практичній площині, «відпрацювати» правові механізми, які можуть бути застосовані у випадку війни.

Проблематика правового режиму воєнного стану набуває особливої гостроти в умовах збройного конфлікту, що змушує державу мобілізувати всі свої ресурси для захисту суверенітету та територіальної цілісності. Агресія російської федерації вимагає від України не лише військової відповіді, але й адаптації законодавства, щоб забезпечити ефективне управління державою, захист прав і свобод громадян, а також стабільність економіки під час воєнних дій. Важливою є розробка та вдосконалення правових норм, які дозволять уряду швидко реагувати на змінені умови, забезпечуючи при цьому дотримання міжнародних зобов'язань України у сфері прав людини та гуманітарного права. З цією метою необхідно проаналізувати досвід інших країн, що стикалися з подібними викликами, а також залучити до обговорення експертів з конституційного права, міжнародного права, військового права та прав людини. Отже, визначення оптимального балансу між необхідністю забезпечення національної безпеки та захистом основоположних прав і свобод стає ключовим завданням для України в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб. Ст. 1 цього закону вказує, що воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та за-

безпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Загальнотеоретичні питання щодо поняття та характеристики категорії правового режиму досліджували С.С. Алексєєв, А.В. Малько, А.В. Басов, Ю.П. Битяк, С.О. Кузнiченко, О.О. Крестьянінов, Т.О. Коломоєць, С.О. Магда, С.С. Маїлян, Л.Л. Попов, Р.А. Калюжний, В.Б. Рушайло, Ю.А. Тихомиров, Л.В. Томаш та ін.

Водночас малодослідженим у вітчизняній правничій науці залишається історія такого явища, як правовий режим воєнного стану, особливо в контексті сучасних реалій його введення у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України.

Історичний аналіз такого правового явища, як правовий режим воєнного стану в Україні, дає можливість усвідомити помилки, які були допущені в минулому, – внаслідок недосвідченості в питаннях державного управління, невміння чи небажання законодавчо врегулювати режимний стан, або, банально, через страх зробити стратегічну помилку, – та по можливості врахувати їх у майбутньому. Також досліджуючи певне правове явище через призму історії власного народу, ми бачимо ментальні якості, притаманні саме українському законодавцю, державному апарату, суспільству, його рефлексію на соціальні та суспільно-політичні подразники, що і є складовою правової ідентичності певного народу.

Мета статті полягає в аналізі історичних аспектів виникнення, становлення та розвитку правового режиму воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Історію людства неможливо уявити без воєн. Більше того, переважно історичний розвиток, становлення та співіснування сусідніх держав є історією воєн між ними.

Незаперечним є те, що з початку історичних часів уявлення наших предків про такий екстраординарний період їхнього життя, як війна, мало міфологічне, а згодом релігійне пояснення.

Міфологічний світогляд – це своєрідне бачення світу, у якому змішуються природне і надприродне, фантастичне і реально існуюче, ідеальне і реальне, неможливе і можливе, бажане і дійсне. Міф для носіїв міфологічної свідомості був не думкою чи розповіддю, а самою реальністю [2, с.15]. Якщо звернутися до давньо-української міфології, то за війни та кровопролиття відповідало божество Пек [3, с.40].

Язичництво Київської Русі не сприяло державному будівництву, усталенню привілеїв панівного класу феодалів, розвитку писемності й культури, налагодженню зв'язків з іншими, в абсолютній більшості християнськими, країнами. Тому в середині 80-х років X століття київський уряд помалу схиляється до прийняття іншої, якісно нової релігії – християнства. У літописі події трьох років – 988, 999-го і 990-го зведені під одним – 988-м, що традиційно вважається роком запровадження нової віри на Русі [4, с.33].

У період середньовіччя війну навряд чи можна назвати незвичним явищем, оскільки стан, коли не було воєн, був рідкістю. За часів Київської Русі найбільше прав в питаннях війни та миру належали вічу. У кожному конкретному випадку сам народ на вічі вирішував питання про участь народного ополчення у поході чи умови договору з сусідньою країною. Вирішення питань війни і миру вимагали інтереси безпеки, необхідність нових витрат на війну, зміцнення укріплень тощо. Отже, для того, щоб вести війну, князь повинен був одержати згоду і підтримку віча. Саме за ним залишалось остаточне рішення [5].

Загалом історія Київської Русі насичена війнами і військовими походами, боротьбою за об'єднання, зміцнення і розширення держави. Війні було підпорядковане все суспільне життя – соціальне, політичне, економічне і навіть ідеологічне й культурне. В епоху військової демократії військо складалось зі всього населення, здатного до бойових дій. Із виникненням сталої політичної

організації військо відокремлюється від народу та стає органом політичної влади, з допомогою якого київські князі здійснювали свою політику [6, 7].

Висвітлюючи історичні аспекти виникнення правового режиму воєнного стану в Україні, слід згадати і про таке явище, як мобілізація за часів Київської Русі. Як зазначає Іван Крип'якевич, військо за княжих часів не творило армії, готової постійно до війни, а збиралося тільки в часі нападу ворога, або в похід, який постановив князь. Таку мобілізацію називали словами «совокупити вої, дружину». Князі збирали передусім дружину. Це була найцінніша частина війська, тісно зв'язана з князем, обов'язана з'явитися на перший заклик князя. Воїв, тобто ополчення, скликав князь на віче й повідомляв там про потребу походу. Деколи мобілізація мала невеликий успіх. Коли 1093 р. напали половці, князь Святополк поїхав збирати військо. Але нашвидку зібрав лише 800 отроків, а тим часом потреба була у 8000 війська. Більші запаси зброї завжди були в князя і їх розділяли ополченню. Для потреб війська служили й коні з княжих стаднин. Але й деякі бояри мали свої магазини зброї і всякого воєнного припасу. Коли князь Данило добув двір бунтівничого боярина Судислава, знайшли там «вино, овочі, харчі, копя, стріли, – всього піддостатком побачили». Коли війна закінчувалася, князь розпускав військо додому [7, с.42-44].

За часів існування Великого князівства Литовського правовий режим воєнного стану отримав свою нормативну регламентацію в Литовських статутах. Правові норми, передбачені у Другому Литовському статуті 1566 р., відображали спектр правовідносин у тогочасному суспільстві. Питання оголошення війни, встановлення податків і прийняття нових актів законодавства не могли вирішуватись Великим князем Литовським спільно з Панами-радою, а тільки на загальному сеймі. Литовські статuti були важливим джерелом права в українських землях, вони забезпечували спадкоємність і наступність багатьох норм та інститутів українського права, сформованих у Київській Русі та Галицько-Волинській державі [8].

Особливе місце спочатку в Литовському статуті 1566 року, а потім і в третьому артикулі Литовського статуту 1588 року займає порядок призову до війська з українських земель, а саме: «А що стосується старост і державців українних, ті під час війни також повинні з маєтків своїх до війська, як і інша шляхта, пошт свій на службу земську споряджати і становити, а самі вони, а особливо ті, яким би до війська листами нашими і пани-ради або гетьмана нашого не наказували йти, такі пошт свій, що з врядів повинні ставити, мають для оборони і потреб замкових, при собі на тих замках наших, які від нас держать, зоставити», тобто одна частина шляхти призивалося на війну, а інша частина повинна була виконувати військову службу на кордоні і замках [9].

Що ж стосується козацької доби, то без перебільшення можна сказати, що формування козацтва сталося у ході постійної боротьби українського народу проти феодальної Польсько-Литовської держави (Речі Посполитої) та турецько-татарської агресії. У той час, коли майже в усіх країнах Європи панували монархи, у запорожців існувала республіканська форма правління. Кожен запорожець мав право голосу в загальній раді, якій належала повнота влади. Рада керувала всіма важливими питаннями життя Січі, її внутрішньою та зовнішньою політикою, вирішувала проблеми миру і війни, приймала й відправляла посольства, займалася судочинством. Слід зазначити, що вже наприкінці XVI ст. у раді виразно відчувався поділ на старшину та рядове козацтво, котрі вели між собою гостру боротьбу. Звичайно ради проходили на січовому майдані, але під час воєн та походів вони могли відбуватися у будь-якому місці. На радах, звичайно, обирали запорізьку адміністрацію – старшину, тобто гетьмана або кошового отамана, суддю, писаря, осавула, а також менших достойників – довбиша, пушкаря та інших. Роль старшини, особливо у другій половині XVIII ст., значно зросла, і тому ради ставали все більш формалізованими, усе менше відбивали інтереси рядового козацтва. У таких випадках останні застосували свою грізну зброю – так звану «чорну раду», яка проводилася без старшин. Рішен-

ня «чорної ради» старшина повинна була беззаперечно сприймати, бо інакше вибухало повстання. Запорізьке військо славилось своєю високою боєготовністю і військовою майстерністю. Це досягалося в значній мірі завдяки тому, що воно було регулярним і значна його частина перебувала в черговому режимі, тобто жила в куренях на Січі, займаючись повсякденно бойовою підготовкою [10, с.44- 106].

Наступний період історії України характеризується її поділом між двома сусідніми імперіями – Австро-Угорською та Російською. У складі Австро-Угорщини опинились Буковина, Східна Галичина і Закарпаття (що входило до складу Угорщини), – тобто землі, які були розташовані по західний беріг річки Збруч. Київська, Полтавська, Харківська, Чернігівська, Катеринославська, Таврійська, Херсонська, Волинська і Подільська губернії опинились у складі Російської імперії.

Основним актом законодавства, який регулював правовідносини воєнного стану на території Російської імперії з 1892 року, були «Правила про місцевості, що перебувають на військовому стані», які не лише детально регламентували самий режим військового стану, а й передбачали передання влади від цивільних військовим органам, а також широке застосування на території губерній військової юстиції. Діяли вони й у роки Першої світової війни [11].

Що стосується Австро-Угорської імперії, то законодавче регулювання правового режиму воєнного стану там здійснювалося здебільшого на конституційному рівні.

Етап української історії, який розпочався після перемоги в лютому 1917 р. у Росії демократичної революції, у розрізі нормативно-правового регулювання правовідносин воєнного стану, можна вважати слабо інституалізованим. Не знайшли ці правовідносини належного закріплення в законодавчих актах Центральної ради. Перша війна з більшовицькою Росією та її трагічні наслідки для України (бій під Крутами, окупація Києва, яка супроводжувалась кривавими погромами та розстрілами киян), підписання в Бресті мирного договору, перекладення функцій захисту території на іноземні

війська (німецькі та австрійські), вплив цього командування та незадоволеної буржуазії на державотворчі процеси призвели до державного перевороту, закінчення діяльності Центральної Ради (29 квітня 1918 року) та встановлення гетьманату Павла Скоропадського. Конституційно-правові підстави Української Держави були задекларовані 29 квітня у двох «інавгураційних» актах, виданих гетьманом, – «Грамоті до всього українського народу» та «Законах про тимчасовий державний устрій Української Держави», відповідно до якого Гетьман був верховним командувачем української армії та флоту та мав право оголошувати військовий стан [12].

Період влади Директорії був найбільш тривалим і, можливо, найскладнішим в історії української національної державності 1917 – 1920 рр. Цей час збігся з вирішальними подіями на території колишньої Російської імперії, створенням Версальської міжнародно-правової системи, а отже, з процесами мирного врегулювання в Європі, які безпосередньо або ж опосередковано стосувалися України, ускладнювали перебіг військово-політичної ситуації в Україні, а також процес державного будівництва. Правовий режим воєнного стану був врегульований законом «Про оголошення воєнного стану та стану облоги на Україні» від 24 січня 1919 року, відповідно до якого на всій території Української Народної Республіки був оголошений воєнний стан, цивільне правосуддя відтіснялося на другий план, а існуючі до того військово-польові суди скасовувалися, незалежно від часу їх створення [13].

Що ж стосується діяльності Західно-української Народної Республіки, то варто зазначити, що з моменту створення ЗУНР опиналася у складних політичних умовах, що гальмували процес створення власної законодавчої бази, тому в багатьох сферах суспільних відносин використовувалося законодавство Австро-Угорщини. Основою для конституційного законодавства стала Тимчасова Конституція, прийнята 13 листопада 1918 р. Хронологічно період напрацювання законодавчої бази ЗУНР варто розділяти на період осені 1918 р. до початку зими 1919

р. Пізніше після проголошення Акту злуки прямий вплив на конституційне законодавство ЗУНР мали закони УНР, зокрема Передвступний Договір про об'єднання УНР і ЗУНР (1 грудня 1918 р.), Універсал Директорії Української Народної Республіки від 22 січня 1919 р. (Акт соборності українських земель), Універсал трудового конгресу України та «Закон про тимчасову владу в УНР» від 28 січня 1919 р [14]. Суспільна необхідність правового регулювання правовідносин воєнного стану була зумовлена тогочасними реаліями, а саме українсько-польською війною 1918-1919 року, проте належна нормативна база була відсутня. Польща з 20- мільйонним населенням мала велику перевагу людськими резервами проти 4- мільйонного українського населення ЗУНР. Також, не прийнявши під час роботи Паризької мирної конференції формального рішення про державну незалежність Східної Галичини і Волині, керівники Антанти і США фактично визначили їх долю, уповноваживши Варшаву застосувати у Східній Галичині підрозділи союзних військ. І досить сумнівне (з міжнародно-правової норми) право на ці землі Польща дістала лише у березні 1923 р. за рішенням Конференції послів Антанти. Небажання мільйонів галичан і волинян жити в лоні Польської держави підтвердив масовий національний рух у міжвоєнні роки, а також збройне протиборство у 40-і роки [15, с.390-394].

Поразка ЗУНР у війні з Польщею дозволяє зробити певні висновки в площині особливостей функціонування правового режиму воєнного стану, адже цей правовий режим повинен характеризуватися особливим порядком функціонування органів державної влади, місцевого самоврядування та здійснення господарської діяльності, направлений на локалізацію, зменшення чи ліквідацію обставин, спричинених війною з метою подальшого відновлення загальноправового режиму. Особливого порядку функціонування також вимагають державні та недержавні політико-правові інститути суспільства. Значна роль у такому періоді життєдіяльності, як війна, належить дипломатичній діяльності як засобу здійснення зовнішньої політики держави та ефектив-

ності методів дипломатії. Вважається, що право бути почутим, як складова верховенства права є правом особи (процесуальним, або при вирішенні питань в управлінській сфері). Досліджуючи історичні аспекти розвитку правового режиму воєнного стану в Україні, можна резюмувати, що право бути почутою має також і держава особливо під час війни.

Що стосується радянського періоду, то його початком слід вважати формування Тимчасового робітничо-селянського уряду України наприкінці листопада 1918 року.

Ще не маючи законодавчих актів, які б регламентували воєнний стан, радянська влада упродовж 1918–1920 рр. запроваджувала цей режим на важливих стратегічних об'єктах декретами Ради праці та оборони (РПО) і Всеросійського центрального виконавчого комітету (ВЦВК). Такі розрізнені кроки не могли врегулювати всі аспекти, пов'язані з діяльністю державного апарату в умовах воєнного стану. Тому в листопаді 1920 р. ВЦВК і РПО РСФРР видали декрет “Про місцевості, оголошені на воєнному стані”. Надалі, у березні 1923 р. декретом ВЦВК і РНК РРФСР були скасовані нормативно-правові акти, якими регламентувалося запровадження особливих правових режимів, та затверджено нове “Положення про надзвичайні заходи з охорони революційного порядку”. При цьому, автори документа, як і законодавці російської імперії, оперували термінами “винятковий” і “воєнний” стан, а також надавали право оголошення цього стану лише центральній владі. У квітні 1925 р., вперше після створення Радянського Союзу, постановою ЦВК та РНК СРСР було затверджено нове положення “Про надзвичайні заходи з охорони революційного порядку”, яке залишалося чинним до листопада 1962 року. У цьому акті, як і в попередніх, регламентувалися питання особливих правових режимів – виняткового і воєнного стану. Конституція СРСР 1936 р. не містила жодних згадок щодо права Верховної Ради оголошувати воєнний стан. Лише у 1938 р. до ст. 49 Основного закону були внесені зміни щодо повноважень Президії Верховної Ради СРСР у частині оголошення в окре-

мих місцевостях або на всій території СРСР воєнного стану в інтересах оборони СРСР або забезпечення громадського порядку і державної безпеки. З початком нацистської агресії цей особливий правовий режим був запроваджений Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 р. “Про воєнний стан” на всій території Української РСР. При цьому, функції органів державної влади у сфері оборони, забезпечення громадського порядку і державної безпеки передавалися військовим радам фронтів, армій, військових округів, а там, де не було військових рад – вищому командуванню військових з'єднань. Військовій владі надавалося право притягати громадян до трудової повинності, запроваджувати воєнноквартирну повинність, нормоване постачання, здійснювати ревізію транспорту, регулювати робочий час, обмежувати в'їзд та виїзд, виселяти в адміністративному порядку тощо. Воєнний стан був скасований у Радянському Союзі, за винятком території Західної України, а також Литви, Латвії, Естонії і західних областей Білорусії, у вересні 1945 р. У західних регіонах України вказаний правовий режим був скасований лише в липні 1946 року. Подальші зміни до законодавства в частині правових режимів відбулися в грудні 1988 р., коли Верховна Рада СРСР ухвалила закон «Про зміни та доповнення до Конституції СРСР» [16].

У період після отримання Україною незалежності законодавець не зразу усвідомив важливість врегулювання цих суспільних відносин. Аж 6 квітня 2000 року був прийнятий Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [17]. У 2015 році був прийнятий новий закон, який зі змінами, регулює суспільні відносини правового режиму воєнного стану і на сьогодні.

Висновки із цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Дане дослідження звертає увагу на те, до яких наслідків може призвести невміння чи відсутність можливостей на належному законодавчому рівні та в практичній площині реалізовувати правовий режим воєнного стану в суспільно-економічному та політич-

ному житті. Історія нам показує, наскільки важливою є швидкість реакції на негативні чинники. Ми не знаємо, як би склалась доля України у випадку адекватних і швидких законодавчих та практичних реакцій, наприклад, Центральної Ради чи ЗУНР на екстраординарні ситуації, у тому числі війну, але засвоєння цього історичного уроку дає нам, нащадкам, знання того, що законодавчо врегульований правовий режим воєнного стану сприяє розумінню як потрібно діяти і які рішення потрібно ухвалювати в найбільш короткі проміжки часу. В іншому випадку вони стають неефективними і призводять до вкрай негативних наслідків.

Таким чином, історичний аналіз правового режиму воєнного стану дає можливість виокремити таку його рису (ознаку), як швидкість (оперативність) його введення та реалізації.

Літератури

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст.250
2. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія: підручник. Харків : Право, 2020. 432 с.
3. Плачинда С.П. Словник давньоукраїнської міфології. Київ : Український письменник, 1993. 63 с.
4. Котляр М., Кульчицький С. Шляхами віків: Довідник з історії України. Київ : Україна, 1993. 380 с.
5. Єрмолаєв В. Віче в Київській Русі: питання компетенції (IX — середина XII ст.). *Вісник Академії правових наук України*. 2002. №4(31). С. 45- 55
6. Нариси воєнно-політичної історії України : навчальний посібник / Атаманенко В., Близняк М., Веденєєв Д. та ін. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – 396 с.
7. Крип'якевич І.П., Гнатевич Б.П. Історія українського війська. Львів, 1936. 568 с.
8. Атаманов Н.В. Литовські статuti як історичні пам'ятки у системі вітчизняних джерел права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 10-1. С. 22-24.
9. Вовк О.Й. Пам'ятки військового права України – Литовські Статuti XVI століття (історико-правовий аспект). *Прикарпатський юридичний вісник. Теорія та історія держави і права*. 2022. № 5 (46). С. 3-12.
10. Мицик Ю.А., Плохій С.М., Стороженко І.С. Як козаки воювали: історичні розповіді про запорізьких козаків. Дніпропетровськ : Промінь, 1990. 320 с.
11. Косих Р. Положення про заходи до охоронення державного порядку та суспільного спокою” і Харків у 1914–1917 роки. *Альфа-Омега*.2019. URL: <https://alfa-omega.kh.ua/ua/polozhennya-pro-zahodido-ohoronennya-derzhavnogo-poryadku-ta-suspilnogo-spokeyu-i-harkiv-u-1914-1917/> (дата звернення: 28.01.2024)
12. Закони про тимчасовий державний устрій України: Закон від 29.04.1918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0004300-18#top> (дата звернення: 28.01.2024)
13. Вронська Т.В. надзвичайні військові суди в українській народній республіці. *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Nadzvyhajni_vijskovi (останній перегляд: 17.01.2024)
14. Луцький М.І. Правова характеристика конституційного законодавства в ЗУНР. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2014. № 27. С. 30-33.
15. Литвин М., Україно-польська війна 1918-1919. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. 469 с.
16. Вронська Т. В., Пилипчук В. Г. Трансформація особливих правових режимів на українських землях у ХІХ – ХХ столітті. *Право*. 2016. № 31. С. 12-23.
17. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 06.04.2000 № 1647-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 28. Ст. 224.

Nazar Zlepko, Postgraduate Department of Economic Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine, nazarzlepko1@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0007-2160-7724>

HISTORICAL ASPECTS OF THE EMERGENCE, FORMATION, AND DEVELOPMENT OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

This article examines the full-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine, emphasizing the importance of preparing for war in peacetime at the legislative and practical levels. The Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law» defines the content, procedure for introduction and cancellation of martial law, legal principles governing the activities of state authorities, military command, military administrations, local self-government bodies, enterprises, institutions, and organizations in conditions of martial law, guarantees of the rights and freedoms of individuals and citizens, and the rights and legitimate interests of legal entities. Given the relevance of the topic, the article analyzes the impact of martial law on the legal field of Ukraine, highlighting the adaptation of legislation to new realities. The author focuses on the importance of maintaining a balance between the necessity of ensuring national security and preserving the fundamental rights and freedoms of citizens. Special attention is paid to the analysis of changes made to legislation

during martial law and their impact on society and the functioning of state institutions. Methodological approaches to the study of the legal regime of martial law are also considered, including the use of comparative analysis with other countries, which allows for the identification of both unique aspects of the Ukrainian experience and common trends in regulating martial states. The author explores the challenges that arise when applying martial law norms, especially from a human rights perspective, and suggests possible ways to overcome them through legal reforms and international cooperation.

The research identifies key stages in the development of the legal regime of martial law in Ukraine, identifies the main legal documents that regulated this sphere in different historical periods, and analyzes their influence on contemporary legislation. The article emphasizes the need for further research into the impact of martial law on the country's economic development, social stability, and international relations, highlighting the importance of adapting Ukrainian legislation to potential future challenges. It underscores the importance of creating an effective system of legal regulation capable of ensuring both the effective defense of the state in times of war and respect for the fundamental rights and freedoms of citizens.

Keywords: legal regime, martial law, extraordinary period.